

History of Philosophy
История на философията

ХЕГЕЛ И БАЙРОН. ДИАЛОГ МЕЖДУ „ФЕНОМЕНОЛОГИЯ НА ДУХА“ И МИСТЕРИЯТА „КАИН“

Деян Пенчев

Резюме. Статията разглежда връзката между понятията *стоицизъм*, *скептицизъм* и *нещастно съзнание* във „Феноменология на духа“ на Хегел и пиесата на Джордж Байрон „Каин“. Байроновият библейски герой Каин, син на Адам и Ева, си задава редица философски въпроси и подобно на Хегеловото понятие за скептицизъм въстава срещу установените небесни норми и закони. Чрез познанието, идващо от Луцифер, и подобно на нещастното съзнание при Хегел Каин достига до самосъзнанието за себе си.

Keywords: stoicism; scepticism; unhappy consciousness; good; evil; knowledge; love

В това изследване ще разгледам възможното отношение между идеята на Георг Хегел (1770 – 1831) за *нещастното съзнание* от неговото философско съчинение „Феноменология на духа“ (1807) и поетическото произведение на Джордж Байрон (1788 – 1824) – мистерията „Каин“ (1821)¹. Наглед съвсем различни съчинения, едното засягащо чисто философска тематика – това на Хегел, а другото, това на Байрон, разглеждащо литературно едно религиозно, библейско събитие, каквото е убийството на Авел от брат му Каин, те се срещат в широкомащабния проблем за развитието на съзнанието и еволюцията на човешкото същество. Главните действащи лица в нашата разработка ще са Хегеловите понятия за *стоицизъм* и *скептицизъм* и Байроновите герои Каин и Луцифер.

За какво разказва Байроновата мистерия? На сътворената земя са първите хора – Адам и Ева, с първородните си чада Каин и Авел, заедно с техните съпруги. Всички славят покорно Бога, само Каин изпитва недоволство от въпросите, които го измъчват, а те са: какво е злото и какво е смъртта. След това Каин се среща с дошлия при него Луцифер, с когото водят дълги разговори, като Луцифер го въздига в небесата и духовните светове, включително и в Ада. След тези разговори, вече отново на земята, при едно молитвено жертвоприношение Каин се скарва с Авел и го убива.

Особено място тук има положението на господаря и роба, развито и открояващо се като момент преди нещастното съзнание във „*Феноменологията*“ на Хегел. Библейската ситуация, в която ни въвлеча Байрон, ни представя тъкмо това положение на господарство и робство, характеризирано от Хегел, но откривано не в сблъсъка на две човешки субектности, а в субектностите на Бога и човека. В самосъзнанието за себе си те се отнасят един към друг като към нещо различно за себе си и следствието от позицията им на създаден и създаващ е, че създаващият субект, или дори макросубект, в лицето на Бог се полага в положението на господар, а създаденият субект – човекът – е роб, подчинен на своя създател. Но докато положението на господаря и роба, взето само по себе си, без определен контекст, е чрез и в „*борбата на живот и смърт*“ (Hegel, 1969: 171), при която ролите на господар и роб се сменят една с друга, то при Байрон положението започва еднолично с господарството (и господството) на Бог.

Началото на „*Каин*“ започва с молитвени хваления на първите хора към техния Създател, в които те изразяват своята обич и преклонение пред всемогъществото на своя Праотец. Само един мълчи и не желае да приглася на останалите – Каин, първородният син на Адам. Той мълчи и когато го питат защо не се моли на Бога, е готов да отговори заядливо, дръзко и да отстоява своето решение. Но в това начало на творбата Каин още не е осъзнал своето робско положение, той го усеща само смътно, както по-късно сам ще признае (Byron, 1992: 29 – 30). Неговото недоволство и неговият бунт не са от разбиране на собствения уровень, на който се намира, а от липсата на познание, от незнание. Каин задава въпроси, той се интересува, той размишлява, но не получава отникъде отговор и това го притеснява. Той не се задоволява с наличното си положение, а иска да го разбере, да го познае и да отговори на въпросите си.

Първият фундаментален въпрос, който си задава, е: „*Кое е зло?*“ (Byron, 1992: 22), какво е злото. Точно тук е коренът на неговото богоборчество и на неговия бунт към господарството. Адам и Ева са съгрешили, като са яли от забранения плод на Дървото за познание на доброто и злото в Едемската градина, но какво е естеството на този грях, те не знаят. Каин иска да познае другата страна на Бога. Неговата доброта и милост е известна и нея възхваляват роднините на Каин, но той иска да разбере що е зло, какво е естеството му. Той иска да мине отвъд познатото, иска да отиде в забранените територии на другостта, а това е тъкмо в цялостната същност на Божественото, т.е. на господарството. Така той ще бъде все по-инициативен в достигането на Познанието и ще става все повече господар, изоставяйки зад себе си позицията на изцяло роб. Хегел казва: „*Истината на самостоятелното съзнание е робското съзнание*“ (Hegel, 1969: 176).

Бунтът на Каин се явява опозиция спрямо неговите роднини, спрямо самия Бог. Безусловното подчинение на Адам и Ева към Отца има своята сигур-

ност в себе си и самодостатъчността на съзнанието им за това подчинение е ненакърнима от никаква друга мисъл; сигурността им е положена в своята разсъдъчност и се намира свободна в кръга на своите определени проявления. „*Виж как баща ти е смирен и ведър*“, казва Ева на Каин, „*бъди и ти такъв*“ (Вурон, 1992: 23). Това можем да определим, заедно с Хегел, като *стоицизъм*. И в историческия стоицизъм Логосът като Върховен разум, пронизва цялата вселена и стоиците откриват във всяко нещо този Разум и разумните връзки между явленията. И следователно онзи, който живее спрямо повелите на този Висш разум в битието, може да бъде единствено свободен, защото неговите действия ще са действия на самия този Логос. И в тази свобода няма зависимост между роб и господар, няма йерархичност, а само тъждественост. Тъждественост, която се проявява в „*чистата всеобщност на мисълта*“ (Hegel, 1969: 182). Свободното самосъзнание може да излезе от себе си не еднолинейно, а многообразно и още повече – всеобщообразно, именно защото е свободно, а свободата е принцип на разширение и всеобемност. Обаче тази свобода винаги търси чистата мисъл, мисленето изобщо, тя открива себе си като негова същност. Но това не е пълнотата на живота, защото тази чиста мисъл е формата на нещата, която е напуснала вече самостоятелните неща в битието и която се е върнала в себе си. Затова свободното самосъзнание не може да мисли съдържанието на своите действия, защото понятията, в които то мисли, са определени понятия и като такива, те не са собствено негови, а са чужди за него, те са му дадени. И това е всъщност една абстрактна свобода на самосъзнанието, това не е самата жива свобода, както казва Хегел (Hegel, 1969: 182), а е само едно незавършено отрицание на инобитието.

Но в това стоическо самосъзнание се съдържа свободата на мисълта да бъде противоречива на самата себе си, и тъкмо това откриваме при Каин, тъкмо това е *скептицизмът*. Каин е първичният човешки скептицизъм, който подобно на Луцифер извършва акт против законите на цялото творение. Тук виждаме как според Байрон грехът, макар и заченат от Ева с откъсването на забранения плод, не принадлежи нито на нея, нито на Адам, а намира истинския си притежател едва в Каин. Самият той сякаш е желал винаги това с въпросите си за естеството на злото и смъртта.

И какъв е грехът? Той е познанието на това естество; познанието за другото, за различното и отрицателното. И в това познание има роля Луцифер. Той е подстрекателят на това скептическо самосъзнание у Каин. Той му разкрива многообразието на духовните светове и му дава познание за самата човешка природа. Той му заявява: „*Ако жадуваш знание, аз мога / да ти го дам*“ (Вурон, 1992: 56). И дори на няколко пъти му говори за Разума, с който Каин (или човекът) може да бъде свободен (Вурон, 1992: 32, 59, 101). Но каква е всъщност тази свобода? Зад нея се крие нещо, което Луцифер е казал също на Каин – че ако му разкрие тайната на „*Двата Принципа*“, т.е.

на доброто и злото, Каин няма да може да издържи „Двойствената Тайна“ и ще бъде погълнат от едната завинаги (Byron, 1992: 97).

Луцифер очертава двата принципа, така както ги разбира и както ги тълкува пред Каин: ако Каин остане при доброто, той ще се присъедини към тези, които са „жалки блюдолизци/ сред химни и неискрени молитви/ към Него – Всемогъщия, чието/ могъщество не се крепи на обич,/ а само насилие и ревност“ (Byron, 1992: 45), а ако Каин избере злото, то той ще се присъедини към Луцифер, който сам заявява, че: „Из цялата вселена: в дълбините/ на Ада, в световите на всемира,/ в безкрайността на векове и вечност – / навеки ще оспорвам всичко..., всичко!“ (Byron, 1992: 99–100). В единия случай, този на доброто, резултатът ще е покорството и абстракцията на мисълта сама в себе си, това е и *стоицизмът*; в другия случай, този на злото, резултатът е вечна борба против всичко установено, като това е *скептицизмът*. За него Хегел казва, че това скептическо самосъзнание „*преминава насам и натам от единия краен термин, този на еднаквото със самото себе си самосъзнание, към другия, този на случайното, обърканото и объркващото съзнание*“ (Hegel, 1969: 187). Изборът между двете Луцифер оповестява и така: „*Преди да стане късно, изберете:/ Познание или Любов!*“ (Byron, 1992: 47). Това раздвоение на самосъзнанието в себе си Хегел нарича *нещастно съзнание* и то показва противоречивата си същност, двойствената си природа (Hegel, 1969: 188–189). И Луцифер знае тази тайна, казвайки, че разумът „*създаден е, за да се раздвоява*“ (Byron, 1992: 32). Но за да се познае тази тайна, тя трябва да бъде извършена, тя трябва да бъде приведена в действие, и Каин познава двата принципа, или по-точно липсващия принцип на своето познание – този на злото или скептицизма, с акта на убийството.

Като първи човек, опознал двата принципа и осъществил прокобата от откъсването на забранения плод, Каин реализира у себе си нещастното съзнание, но в същото време дава и възможност на осъзнаването на своята постъпка да покълне у него и той в края на Байроновата мистерия се окайва за делата си (Byron, 1992: 136). Без Луцифер той не би познал това, което вече познава, и без скептицизма самосъзнанието не би имало всички моменти на самото себе си. А сега, когато нещастното съзнание схваща себе си като едно и също съзнание, то може да стане вече самоосъзнат дух, в който примирението със самия себе си е висшата реалност на опита, което то осъществява. Така самосъзнанието става *разум* в единство със собствената си противоречива същност и това е за него, както ще каже Хегел, „*увереността, че е цялата истина*“ (Hegel, 1969: 210).

NOTES/БЕЛЕЖКИ

1. Под мистерия тук се разбира самият жанр на „Каин“, избран от Байрон.

REFERENCES/ЛИТЕРАТУРА

- Byron, G. (1992). *Cain*. Veliko Tarnovo: Elpis. [Байрон, Дж. (1992). *Каин*. Велико Търново: Елпис].
- Hegel, G. (1969). *Phenomenology of Spirit*. Sofia: Science and Art. [Хегел, Г. (1969). *Феноменология на духа*. София: Наука и изкуство].

HEGEL AND BYRON. A DIALOGUE BETWEEN “PHENOMENOLOGY OF SPIRIT” AND THE MYSTERY “CAIN”

Abstract. This article discuss the relationship between *stoicism*, *scepticism* and unhappy consciousness in Hegel’s “*Phenomenology of Spirit*” and George Byron’s play “*Cain*”. The Byron’s biblical hero Cain, a son of Adam and Eve, raises a number of philosophical questions and like Hegel’s concept of scepticism, revolt against the established heavenly norms and laws. Through the knowledge that comes from Lucifer and like Hegel’s unhappy consciousness, Cain reaches the self-consciousness for himself.

✉ **Dr. Deyan Penchev**

Sofia, Bulgaria

E-mail: deyan_penchev@abv.bg